

Začneme možno trochu zjednodušujúcim a všeobecne známym konštatovaním, že počiatky českého a slovenského národného hnutia majú veľa podobných znakov. Národno-buditeľský program bol v oboch prípadoch zakódovaný v zložitej trojčlenke: národ – jazyk – literatúra. „Dobové prameny totiž nevykazujú žiadny zásadný rozdiel v prístupe k problému romantizmu na Slovensku a v Čechách. Na oboch stranách se setkáváme s obdobne složitou situací, v níž vedle sebe koexistují postoje zcela protichůdné“ (Macura 1993: 28). Naviac, spoločný česko-slovenský kultúrny a ideový kontext bol v tridsiatych a štyridsiatych rokoch faktom, ktorý v princípoch rešpektovali obidve strany. Najmä Slováci (ba dokonca aj J. Kollár a P. J. Šafárik) to však nikdy nevnímali len v rovine „status quo“. Skôr naopak. Známe sú Kollárove pokusy o jazykové reformy ako aj Šafárikove „systémové vyčlenenie“ slovenského jazyka a literatúry z československej kmeňovej jednoty. Preto je celkom prirodzené, že s nástupom „romantického národovectva“ sa zintenzívňujú aj česko-slovenské diskusie a polemiky, ktoré celkom prirodzene a zákonite prenikajú aj do rovín literárnych či literárnoestetických.

Prvý vážnejší konflikt takéhoto charakteru možno zaevidovať už v roku 1836, keď J. K. Chmelenský publikoval svoje výhrady voči novovzniknutým slovenským almanachom (*Plody* a *Zora*) a časopisu *Hronka*. V reprezentatívnom *Časopise Českého muzea* otvorene kritizoval najmä jazykové novátorstvo a snahy o „slovakizačné reformy“ češtiny, obhajujúc čistú „akademickú“ češtinu (Rosenbaum 1989: 39-40). Treba pripomenúť, že sa to stalo v čase prvých aktivít mladoslavenských národovcov na Bratislavskom lýceu, pričom všetky tri kritizované „tlačoviny“ mali pre mladú slovenskú intelektuálnu komunitu kľúčový význam:

1. Almanach *Plody* – prvé verejné vystúpenie tzv. štúrovského spisovateľského kruhu;
2. Almanach *Zora* – prvý pokus o zblížovanie konfesionálne i jazykovo rozdelených slovenských vzdelancov;
3. Časopis *Hronka* – progresívny literárny časopis vydávaný K. Kuzmánym (protiklad konzervatívnej *Tatranky* J. Palkoviča), anticipujúci už aj nové romantizujúce tendencie (estetické state, prvé preklady A. Mickiewicza a A. S. Puškina).

Najväčší rozruch však vyvolala Chmelenského kritika na Slovensku všeobecne váženého J. Kollára ako aj povýšenecko-paternalistický tón tohoto vystúpenia: „My si roli dědičnou snad i bez Slováků uděláme, oni bez nás musejí jistě slábnouti, nedejž to však Bůh! i snad hynouti“ (cit. podľa Rosenbaum 1989 : 39). L. Štúr to komentoval v liste F. Palackému takto: „Soud p. Chmelenského o našem Kolláru velice rozjitřil Slováky a jest se obávati konečného odtrhnutí...“ (Štúr 1959: 40). Nemenej dotknutý je aj vydavateľ *Hronky* K. Kuzmáň. Na Chmelenského invektívy reaguje rozsiahlym článkom, ktorý vošiel do dejín česko-slovenských literárnych vzťahov v zúženej verzii ako známa „obrana“ Máchovho *Mája*. Kuzmáň však venuje najviac miesta obrane Kollárových koncepcií „slovanskej vzájomnosti a slovakizovanej češtiny“. Verše *Mája*, na rozdiel od

Chmelenského, prijíma ako poetologické nóvum konvenujúce jeho estetickým názorom, ako typickú iracionálnu alternatívu voči tradičnému rozumovému klasicizmu: „novou romantickou školu jen proto mnozí zatracují, že jejímu jinotajitelnému duchu nerozumějí“ (Kuzmány 1981: 75) alebo „v Máji je vyličené krásno ledostudené ač nesmírně zajímavé jest proto, že tam se život naprotiumní líčí...“ (Kuzmány 1981: 100. Treba pripomenúť, že konzervatívny Chmelenský kritizoval v jednom čísle ČČM viaceré liberalizujúce tendencie:

- „českého“ Máchu
- „slovenskú“ Hronku
- „slovanského“ Kollára.

Upozornil tak na negatívne a nebezpečné signály, ktoré vnášajú chaos do relatívne pokojného českého i česko-slovenského „vlastenecko – meštianskeho biedermyeru“. Kuzmányho reakcia bola teda naozaj „predevším apologie ‚jinosti‘ samé, která skrze Máchu mířila spíše v ústřety stále výrazněji tušené ‚jinosti‘ slovenské v československém kontextu“ (Macura 1993: 28).

Možno povedať, že v tomto období bola minimálna rezonancia Máchovej poetiky v slovenskom literárnom prostredí. Ako ukážeme v ďalšej časti, *Máj* nezapadal ani do štúrovsko-hurbanovskej koncepcie „slovanskej poézie“ zo začiatku štyridsiatych rokov. O výraznejšom obrať možno hovoriť až po roku 1846 (K tomu pozri: Gombala 1986).

x x x

Sľubné a nepochybne aj progresívne aktivity K. Kuzmányho sa však veľmi rýchlo rozplývajú. On sám sa už v roku 1838 sťahuje do úzadia. V tom istom roku, po dvojročnej existencii, prestáva vychádzať aj *Hronka*. V tom istom čase sa však už aktivizujú aj „mladoslováci“. Štúrovská generácia v priebehu niekoľkých rokov výrazne rozvíri kultúrno-spoločenskú hladinu, radikálne zdynamizuje a nečakane vyhróti aj česko-slovenské väzby a vzťahy. Generačná výmena nastáva aj v oblasti literárnej kritiky a vydateľskej činnosti: literárnokritického estéta a vydavateľa K. Kuzmányho nahrádza literárnokritický ideológ a redaktor J. M. Hurban, ktorý literatúre pripíše nové atribúty a dá jej nový zmysel. Formulujú sa nové estetické programy, literatúra sa stáva kľúčovým znakom novej národno-vlasteneckej kultúry, „kde všetko estetické chcelo byť súčasné i spoločenské, spoločenské zase politické...“ (Čepan 1993: 63).

Mladému Hurbanovi však prináleží aj čestné miesto v rozvíjaní slovensko-českých vzťahov: „on bol prvý, ktorý pre želanú jednotu medzi našimi národmi vytvoril v *Květoch* (1839) pojem a názov „Československo“ (Winkler 1997: 25 a Pražák 1925: 16). Zaujímal sa o českú literatúru a kultúru a bol hádam aj jediným Slovákom, ktorý koncepčnejšie a systematickejšie komentoval dianie na českej literárnej scéne. Bol to však viac človek činu ako myšlienky, romantik pragmatického zamerania. Jeho názory boli bystré a pohotové, ale i prekvapivé a paradoxné. Pôvodný horlivý hlásateľ „bratskej jednoty“ prechádza až ku skeptickej dezilúzii: „celá táto jednota s nimi (Čechmi, pozn. PK) bez zjednotenia sa kmeňa samého v sebe, na čo bez jednoty v literatúre nedá sa ani myslieť, nie je nič iné ako pedantická konštrukcia, pre Slovákov neužitočná, Čechom zbytočná“ (Hurban 1973: 145).

Dôležitým dátumom v Hurbanovom živote je 2. júl 1839, keď ako dvadsaťdvaročný aktivista hnutia *Mladé Slovensko* je oficiálne vyslaný na „poznávaco-misijnú“ cestu do Čiech a na Moravu. Hneď po návrate predkladá cestovateľskému výboru povinnú správu z cesty, neskôr fragmenty publikuje aj v *Kvêtoch*. Celý cestopis vychádza v Budapešti roku 1841 s príznačným názvom *Cesta Slowáka ku Bratrùm Slawenským na Moravê a w Čechách*.

Nie je to však jediný text, ktorý Hurban o svojej ceste napísal. Pre úzky okruh členov tajného spolku *Vzájomnosť* píše aj neoficiálnu, tzv. dôvernú správu. Tento rukopis bol dlho neznámy a vyšiel tlačou až v roku 1960, spolu s kritickým vydaním slovenského prekladu „oficiálnej verzie“ cestopisu (z tohto vydania uvádzame všetky citácie). Tento „dvoj pohľad“ jasne dokazuje, že moravsko-české skúsenosti mladého slovenského národovca neboli jednoznačné a vyhranené. Vypovedá dvojakým „jazykom“:

1. *verejne* – *autocenzurované* s typickým národnobuditeľským rétorickým pátosom.

2. *súkromne* – *necenzurované* s netypickým vecným a realistickým pohľadom a bez ornamentov.

x x x

Cieľom a zmyslom Hurbanovej cesty bolo preniknúť do formujúcich sa českých „národno-vlasteneckých“ štruktúr, informovať a byť informovaný. Do určitej miery to mala byť aj forma „iniciácie a zasväcovania“ mladého adepta do tajov „ideálneho“ obrodeneckého sveta (o podobných praktikách píše Macura 1995: 118-129). Hurbanov cestopis možno charakterizovať aj ako túžobné hľadanie čistej „slovanskej harmónie“ a „bratsko-sesterských“ vzťahov medzi Čechmi a Slovákmi, ktoré by sa mohli a mali stať takmer ideálnou alternatívou a východiskom z večného a nezmieriteľného česko-nemeckého a slovensko-maďarského etnického antagonizmu. To bola predstava, no skutočnosť už bola iná. Na ceste *Bratislava – Viedeň – Brno – Praha* sa rozpadla nejedna Hurbanova „mládenecká ilúzia“. Pocity skepsy a nesplnených nádejí však museli zostať ukryté a utajené alebo aspoň zakamuflované do falošného ornamentalizovania v biedermyerovskej štylizácii. Ako príklad uvidíme fragment z opisu rodiny Pospíšilovcov: „Spoločenský život je tu nepredstieraný, rázovitý, staročeský, tak hodne slovan-ský... pri dome je utešená, pekná záhradôčka ako malý raj... slečinka Marie pri gitare spievala české krakoviačky a vlastenecké piesne... spev sa menil na rečnenie a toto na veľké vlastenecké úvahy...“ (Hurban 1960: 86-88).

Zaujímavo opisuje Hurban aj stretnutie s F. M. Klácelom, ku ktorému prichádza s negativistickým „aprioristickým postojom“, že známy básnik a filozof *je hegelian* čiže „*pomiešaná osobnosť*“. „Ja si veru neželám, aby naši veľkí mužovia boli Shakespearimi, Schillerimi, Goethmi, Kantmi a pod.! (...) My v umení i vo vede musíme mať Kollárov, Mladoňov, Šafárikov, Tomáškov – čiže čistých Slovanov!“ (Hurban 1960: 35). Odchádza však spokojný, lebo sa presviedča, že F. M. Klácel *nie je hegelian*, aj keď ako poznámenáva: „pozná počínanie, úsilie a snaženie tohto Berlínčana.“ V „dôverenej“ správe tento „exkurz“ chýba a zostáva iba holé konštatovanie, že: „Klácel robí mnoho najmä medzi mládežou a kde je on, tam je život“ (Hurban 1960: 133).

V súvislosti s Hurbanovým cestopisom sa často pripomína, že v ňom vysoko hodnotil a ocenil najmä tvorbu J. K. Tyla. Bol to však jediný kompaktnější literárnokriticky orientovaný fragment, text v texte, či skôr *poznámky k novele Rozina Ruthardova*. „Odýchol som si v tóni stáročného duba a sám pre seba som si čosi napísal o tejto poviedke (...) nemám iný cieľ, než lepšie oboznámiť nás Slovákov s duchom a prácami pána Tyla“ (Hurban 1960: 89) – píše v úvode a hneď dodáva príznačnú a jednoznačnú charakteristiku: „Pán Tyl je dnes najnárodnejší a preto aj najobľúbenejší československý románopisec. Jeho poviedky sú vonkoncom české“ (Hurban 1960: 89). Pripomína aj ďalšie diela s nevyhnutnou a typicky hurbanovskou poznámkou, že: „námet si vždy vyberá národný“. Na Tylovu nezávislosť od cudzích vzorov sa upozorňuje aj pri poznámke o jeho zásluhnej práci pre rozvoj českého divadla, pričom jediným negatívom pre Hurbana je fakt, „že kvôli nedostatku času ešte nevydal veľké dielo (...) dôstojné jeho veľkému duchu“ (Hurban 1960: 90). V druhej časti sa Hurban prezentuje aj ako citlivý analytický čitateľ a perspektívny literárny kritik. Čitateľom ponúka zaujímavú typologickú charakteristiku postáv novely *Rozina Ruthardova*.

Ako sme už naznačili, tento literárnokritický „exkurz“ je v cestopise ojedinelý. Problémy literatúry, literárneho života či knižnej kultúry sa otvárajú iba sporadicky a náhodne a takmer vždy ako forma „doplňku“ či východiska na budovanie syntetického obrazu národno-slovenskej kultúry. Aj preto sú pre Hurbana zaujímavejší a sympatickejší tzv. synkretickí obrodenci – E. Vocel, F. M. Klácel... ako „čistí“ literáti – K. H. Mácha, K. Sabina, K. J. Erben, ktorých v texte takmer ani nespomína. Od priateľov však dostáva text Máchovej balady, ktorý potom publikuje v almanachu *Nitra* (1842) s krátkym a trochu aj prekvapivým komentárom, kde Mácha je charakterizovaný aj takýmito prívlastkami: „mladý nejnadanější básnik Čechie (...) tvorivý génius (...) s plamennou obrazotvornosťou (Literární pouť 1981: 158).

Zaujímavé sú Hurbanove topografické sondáže a opis tzv. „genia loci“. Je evidentné, že cestovateľa oveľa viac fascinuje brnensko-moravské literárne prostredie než pražsko-české, pričom tento protiklad je čitateľný najmä v neoficiálnej dôvernej správe: „O pražskom spoločenskom živote vám nemôžem písať veľa radostného, lebo je na zaplakanie, ako tam vyhasol všetok oheň a zápal spoločenského a družného života“ (Hurban 1960: 142). Kritizuje individualizmus, egoizmus a celkovú nevraživosť v spisovateľských kruhoch. Proti tomu „v Brne je celkom inakší život (...) Duch je tu krásny, ktorý sa zhoduje s duchom Slovákov, tunajší vlastenci si nemôžu dovoliť jednoduché literárčenie a najmä nie kriky kritikárov a recenzentov... Všeslovanstvo je im krásnym ideálom, ktorým sú naplnení ich duchovia, ustavične pracujúci na napravení predovšetkým svojho kmeňa...“ (Hurban 1960: 132).

Prekvapujúco kontrastný je aj „dvojobraz“ pražského literárneho života. Kým v oficiálne publikovanom texte sa ponúka takmer „suchý“ oznam o tom, že: „Vo vlasteneckej kaviarni pána Šmillerera som sa zoznámil s mnohými mladými českými spisovateľmi, s ktorými som sa po tieto dni aj stýkal a nimi som bol priateľsky a bratsky ako Slovan prijatý“, ďalej už nasleduje iba zoznam vyše desiatky mien (Hurban 1960: 82). „Dôverný“ opis tej istej komunity je nielen rozsiahlejší, ale výrazne emotívnejší, otvorenejší a najmä kritickejší: „Mladí spisovatelia sa schádzajú obyčajne v kaviarni a jednej krčme,

ale tieto schôdzky sa líšia od našich formou i látkou. Vypije sa káva, nazrie sa do novín, sleduje sa biliard – a to je Salón literárny v kaviarni u pána Šmilleru (...) u jedného ostýchavost', u druhého pýcha, u tretieho samofúbosť, u štvrtého, piateho atď. diletantstvo a vlastné záľuby..." (Hurban 1960: 142-143). V porovnaní s „priateľským a našim“ Brnom sa Praha ukazuje ako priestor, ktorý „nepriťahuje“. Dokonca tu Hurban ani nemohol ukryť určité pocity „cudzinectva“ – strateného Slováka, mladšieho brata v kozmopolitno – liberálnom prostredí pražskej bohémy. Preto nie je prekvapivé ani to, že mladý Hurban prejavuje viac sympatií „starým koryfejom“, ktorí „pracujú vo svojich príbytkoch na dielach večnosti (...) a nie sú nakazení kritizantskou, redaktorskou a publicistickou chorobou“ (Hurban 1960: 142). Pripomíname, že meno K. H. Máchu sa nespomenie ani v jednej ani druhej verzii tohto textu.

Horlivý národovec sa tak vracia do Bratislavy so zmiešanými pocitmi. Iluzórny obraz o „západoslovanských bratoch“ sa mu zreálnil a v mnohom aj skorigoval. Zaiste ho trápi aj veta „istého českého spisovateľa“, na ktorú si spomenul aj po niekoľkých rokoch: „My Česi bez vás Slováků být můžeme, vy bez nás nikoli“ (Hurban 1956: 317). Zdá sa, že „cesta“ nie celkom splnila jeho túžby a predstavy.

x x x

Po tejto ceste sa doba mení rýchlym tempom a stále viac hektickou sa stáva aj pre skupinu „mladoslovákov“, združujúcich sa na Bratislavskom lýceu. Rovnako sa dynamizujú a zintenzívňujú aj Hurbanove aktivity: zakladá divadelnú spoločnosť, pripravuje almanachy, časopisy, angažuje sa v politike, píše recenzie, horlí za všetko, čo je nové a progresívne, presvedčením je konzervatívny slovanofil, ale rovnako patrí k najradikálnejším priekopníkom „slovenskej kmeňovitosti“. „nech sa nediví žaden Čech, že zoupna Čechové nejsme, jako my se nedivíme, že Vy Slováci nejste“, píše v roku 1841 J. Pospíšilovi, no o dva roky je už jeho stanovisko priamejšie a jasnejšie: „My jsme Slováci, a nemáme zapotřebí svou individuálnost zapřít (...) My se už na své nohy stavíme, naše křídla sa doplňují (List F. M. Klácelovi, 1843).

Literárno-kritické aktivity J. M. Hurbana začínajú síce už v rokoch 1837-38 posudzovaním prác svojich spolužiakov, ale ako kritik sa verejne prezentuje až recenziou básnickej zbierky K. Sabinu *Básně*, ktorú publikuje v *Tatranke* roku 1841. Príspevok je zaujímavý z viacerých aspektov. Ide totiž o kľúčový text v kontexte slovenského romantického literárnoestetického myslenia a slovenskej literárnej kritiky: „je to programová recenzia s teoretickou preambulou, v ktorej Hurban sformuloval základy novej estetiky“ (Chmel 1991: 51) alebo: „je to programová kritika, ktorej zážemím sú romantické koncepcie“ (Kraus 1991: 52).

Tento text je však výnimočný aj tým, že slovenský recenzent prostredníctvom veršov českého básnika načrtáva estetiku novej slovanskej poézie. Je to paradoxné, ale slovenská estetika sa kreuje ako slovanská koncepcia cez texty českého básnika. Sabinove verše vníma Hurban v ambivalentných polohách: „Dvojaký ráz teda zaznamenávame pri týchto básňach, pôvodný slovanský a akýsi cudzí, neslovanský“ (Hurban 1973: 216), pričom tú prvú líniu vidí v *porovnávaní sa s prírodou (...) harmonizáciou lahodnosti*

a vážnosti, rozumovosti a citovosti a tú druhú v smutnom pozeraní sa (...) stratení sa vo svete (...) trúchlení a pod. Jazyk, štýl i kompozícia veľmi rafinovane „pretvárajú“ recenzovaný predmet. Evidentné sú tendencie nadinterpretovania, ba až dezinterpretovania básní. Recenzent v interpretáciách „účelovo zrádza“ prvotný zmysel textu, čo potom „zneužíva“ na projektovanie vízie o novej slovanskej poézii. S podobnou interpretačnou metódou sa možno stretnúť aj pri analýze Mickiewiczovej *Ódy na mladosť* slovenským básnikom P. K. Hostinským. Hurbanova metóda sa však úplne zhoduje s konceptom, ktorý predkladá aj L. Štúr vo svojich bratislavských prednáškach. Aj tie sú postavené na opozícii: kritika západného romantizmu – idealizácia slovanskej poézie, ktorá, ako píše L. Štúr „je zhrnutie všetkých poézií, je doplnením všetkého, čo je nedovŕšené, je oslávením Boha vo svete“ (Štúr 1987: 50). Tento projekt však treba vnímať aj v širších, nielen slovenských súvislostiach. V. Macura upozorňuje na to, že aj v českom kontexte dochádzalo k oddeľovaniu slovanskej poézie a romantizmu: „ideál syntetické harmonické slovanske poezie zostáva explicitne či implicitne kritériem jehož závažnosť je uznávaná zcela obecně“ (Macura 1993: 40).

Hurbanov text – recenzia je síce plný rétorizmu a ornamentálneho balastu, ale súčasne má až prekvapujúco jasne, logicky a presvedčivo vybudovanú kompozičnú štruktúru. Sugestívna je už (najmä) „teoretická“ preambula, kde autor formuluje zásadné tézy tak, že odpovedá na tri principiálne otázky:

1. čo je zmyslom slovanskej poézie;
2. aká má byť slovanská poézia;
3. aká nemôže a nemá byť slovanská poézia.

V druhej časti textu sa autor pokúša naplniť tento vlastný model básňami K. Sabinu, o ktorých vo všeobecnosti konštatuje, že: „sú osobné (subjektívne) (...) a básnik neprenikol do sfér ideálneho či absolútneho ducha“ (Hurban 1973: 214). V zmysle „novej estetiky“ sú to ešte texty nedokonalé. Dva momenty sú však v tejto recenzii dôležité a podstatné: 1. kritika Byrona, byronizmu a západného romantizmu, 2. relativizácia individuálnej básnickej slobody. Kritika Byrona sa tu formuluje v tradičnej „šablóne“. Paradoxne, v tejto otázke sa radikálny „mladoslovák“ úplne zhoduje s konzervatívnym K. Chmelenským. Porovnajme:

„A pak, co nám do Byrona ? – Pěj podruhé p. Mácha, jak se moc vyšší v jeho řadách ozývá, a neohříveje své srdce a nerozplamenávej svou obraznost na nepřirozených výtvorech anglického lorda, s sebou vždy bojujícího...“ (Chmelenský 1981: 72).

„Nechajme teda Byrona Byronom, vzory pofrancenej školy nech majú svoju slávu. Byron bol ohnivý úkaz v ríši poézie, ktorý ohňom svojho blesku na dlhé storočia oslávil seba a energiou svojho ducha priviazal k sebe celý svoj vlastný národ (...) čo však urobilo slávnym jeho, tým si v Slovanstve nikdy nezískate zásluhu“ (Hurban 1973: 214).

Druhý moment, ktorý pripomína básnikom, že: „Individuálnosť (osobnosť) nikdy nemôže byť absolútna, vždy je vzťahová a pomerná (relatívna)!“ (Hurban 1973: 212), je opäť nepriamou kritikou istých tendencií nielen v básňach K. Sabinu, ale aj K. H. Máchu. Ekvivalent opäť nachádzame v Štúrových prednáškach: „U nás jednotlivec nemôže žiť len pre seba, ale stojí v službe pravdivej všeobecnosti (...) jednotlivca strasti nie sú predmetom našej poézie“ (Štúr 1987: 45). Tieto tézy sa priečia názorom S. Šmatláka,

podľa ktorého „Máchu štúrovcí integrovali do koncepcie slovanskej poézie“ (1962: 12). Presnejšia a výstižnejšia je formulácia E. Gombalu, ktorý uvádza, že: „Štúr nepochybne veľmi dobre poznal Máchovu poéziu, ale ju považoval za neprijateľný príklad pre slovenské (aj slovanské, pozn. PK) básnictvo“ (1987: 15). Dôkazom je aj často citovaný fragment Štúrovho listu V. Staňkovi: „Ale ani námi, ať Vám pravdu povím, nehýbá poezia romantická. Máchův Máj má mnoho romanticky pěkného, ale nás docela zůstavuje chladnými, ať mlčím o jiných klinkáních“ (Štúr 1981: 162).

Ešte v roku 1842 vydáva J. M. Hurban prvý ročník almanachu *Nitra* s českými příspěvkami ako „dar dcérám a synům Slovenska, Moravy, Čech a Slezska obetovaný“. V almanachu sa ukázal jediný text od českého autora. Bola to balada K. H. Máchu s názvom *Píseň*, pri ktorej zostavovateľ J. M. Hurban uviedol aj to, že text sa mu dostal do rúk počas cestovania v Čechách, a že je to „báseň nebohého Máchy, básníka mladého nejnadanejšího Čechie“ (Hurban 1981: 158).

x x x

Od toho času majú aktivity slovenských národovcov stupňujúcu tendenciu. Slovenské národné hnutie kulminuje v rokoch 1843-1848 (kodifikácia spisovnej slovenčiny, vznik spolku *Tatrín*, vydávanie novín a časopisov v novom jazyku, *Žiadosti slovenského národa*...). V tom istom čase však kulminuje aj česko-slovenský etnický konflikt. Počiatkové umiernené vzájomné invektívy postupne prechádzajú do ostrých slovných polemík a konfliktov. V mnohých slovenských textoch programového charakteru sa objavujú pasáže vysvetľujúce príčiny jazykového a literárneho vyčlenenia sa Slovákov z jednotného československého kmeňa.

Zlom nastal po vydaní „prvej knihy v novej slovenčine – druhého ročníka almanachu *Nitra*, tentokrát už so „zúženou dedikáciou“ ako „dar drahým krajanom slovenským obetovaný“. Bol to „obrat“ časti slovenskej intelektuálnej elity od klasickej a strnulej češtiny k živej a prirodzenej slovenčine. Ako ukázali dejiny, tento krok „nebol ani tak aktom lingvistickým ako politickým (Kováč 1997: 39): „U nás teraz nejde tak o literatúru a o preslávenie sa jednotlivcov v nej, ako viac o obecný, zjavný, pospolitý život celého slovenského kmeňa“, píše J. M. Hurban o tomto hektickom čase (1973: 160). V almanachu *Nitra II.* upozorňuje na „asymetriu v slovensko-českých literárnych vzťahoch: „My sme dosiaľ seba nepomohli a boli sme v českej literatúre len taký dôvažok a taký akcidents literátov českých“ (Hurban 1956: 318). Hurban si v tomto príspevku s trpkosťou spomína na istého českého spisovateľa, ktorý mu do očí riekol, že: „My Češi bez vás Slováků být můžeme, ale vy bez nás nikoli!“ (s. 317). Napriek tomu, že táto veta „bolela ho hrozne“ neobviňuje Čechov z *velikášstva*, ale kritizuje skôr vlastných Slovákov z *malosti a pasivity*: „Nemajme to za zlé týmto (Čechom, pozn. PK), ba radšej ďakujeme im za upozornenie nás na naše povinnosti, bo to už naozaj špatné bolo, že sme my Slováci ničoho nemali“ (s. 318).

Ďalšou významnou aktivitou J. M. Hurbana od roku 1846 bolo vydávanie kultúrneho časopisu *Slovenské pohľady* (*Slovenskje pohladi*, ďalej iba SP). V otváracom texte s názvom *Veda a Slovenské pohľady* sa okrem iného píše, že literárna časť bude zamera-

ná najmä na slovenskú literatúru, a že: „Slovanská literatúra iných kmeňov bude vyberaná s ohľadom na to, čo sa dotýka širších slovanských záujmov. Na českú ako najbližšiu nám Slovákom, na Slovensku, ako osudom rovným s námi spojenú, častejšie sa obracať budeme“ (Hurban 1957: 14). Treba povedať, že táto téza sa naplňovala len čiastočne. V časopise dominujú texty, ktoré sú zamerané buď *užšie proslovensky* alebo *širšie proslovensky*. O českej literatúre sa zväčša píše len v krátkych informáciách alebo v „publicisticko-polemických“ článkoch, ktoré rozličným spôsobom „obraňovali a legitimizovali“ vytvorenie novej spisovnej slovenčiny. Najčastejším „objektom“ J. M. Hurbana bol K. H. Borovský, ktorému mnohí Slováci len ťažko mohli odpustiť, že v *Českej včele* nazval slovenčinu a slovenskú literatúru „tatarskou“ a Slovensko „prasidlom“. V práci *Slovensko a jeho život literárny*, ktorý bol na pokračovanie publikovaný v SP, prirovnal Hurban Borovského k „nehanebnému hubačovi, ktorý v Prahe české Pražské noviny spravuje, (...) a ktorý v šprihaninách a podlých, nečistých slintaninách povykydával na slovenský kmeň“ (Hurban 1983: 50).

Oproti tomu, kladne sa vyjadruje o časopise *Květy*, ktoré „ubíjajúc K. H. Borovského zachránili českú česť pred Slovanstvom“. Rovnako však dodáva, že ani *Květy* nepochopili podstatu a zmysel „slovenských snažení“ (SP I/1: 72).

x x x

V súvislosti s tzv. pozitívnym prijatím Máchu na Slovensku sa ako argument často uvádza aj Hurbanov jubilejný článok k 10. výročiu smrti českého básnika. Bol by to však zjednodušený pohľad, keby sme za „pochou Máchovi“ nevideli aj širšie súvislosti. Článok vznikol v čase vrcholiaceho napätia v česko – slovenských vzťahoch, čo v podtexte a „medzi riadkami“ je jasne čitateľné. Cez „veľkého“ Máchu ukazuje Hurban slovenským čitateľom českú „malosť“. Česi si nevážili svojho básnika ani počas jeho života, ale nevážia si ho ani po smrti: „Smutné je to naozaj, že národ si svojho génia nevie ani po smrti uctiť (...) chytá nás žiaľ, keď si pomyslíme, že takto bez uznania a ocenenia hnijú kosti Pevca Mája“, píše Hurban, komentujúc český článok o „nedôstojnom“ pomníku nad hrobom K. H. Máchu. Ďalej pokračuje, že: „Proti tomuto mladému básnikovi sa prehrešili nebohý Chmelenský, proti ktorému ho náš Kuzmány bránil, Tomíček, ktorý vo *Včele* nevkusnú kritiku napísal (...) ale najviac Máchovi ublížil Tyl“ (SP I/1: 74-75). Nezabudne dodať ani to, že ešte ako študenti sa veľmi hnevali a „pripravovali sa“ na Tomíčka, no kvôli iným povinnostiam „neprišlo ku skutku“ a čitateľov ubezpečuje, že my „ešte prehovoríme o Máchovi“. Je pravda, že po roku 1846 rastie popularita Máchu na Slovensku, ale na strane druhej hurbanovsko – štúrovská koncepcia slovansko – slovenského umenia žiadala nie „máchovské individuality“, ale básnikov oddaných slovanскеj ideí. Je to paradox, no nie jediný v slovenskom národnom hnutí. Zdá sa, že v tomto Hurbanovom článku treba hľadať aj korene *mýtu o slovenskom pochopení a prijatí* diela K. H. Máchu (K tomu pozri Otruba 1967: 142-156).

Vo všeobecnosti možno povedať, že názory a formulácie Ľ. Štúra boli omnoho umiernennejšie ako J. M. Hurbana. Túto tendenciu však narušá jeden fragment z jazykovednej práce *Nárečja slovenskuo a potreba pisaňa v tomto nárečí*, ktorý je najostrejším

a najradikálnejším výstupom proti niektorým tendenciám v českej „romantickej“ literatúre. Na začiatku formuluje Štúr dve tézy – širšiu: „Život náš je odchodný od českého, odchodný tak, ako nárečie ich od slovenského“ a užšiu: „V poézii českej ešte máločo je podareného a čo sa hlavne podarilo, cudzím duchom páchne...“ (Štúr 1957: 98). Ďalej nasleduje „lavína“ pejoratívnych prívlastkov a charakteristík: „Dajte nám pokoj s tými mátohami cudzími, s tými žiaľami zúfانlivými (...) nevod'te do nášho sveta zúfانlivých kadejakých vycivencov, zvodcov, to sú pre nás potvory, ktorých sme my u nás nevidali a nevidíme, nekazte náš pokoj (...) hnusnými cudzích svetov vyvrhlinami, ktoré náš čerstvý život kántria (...) my tej chovy nepotrebuje a srdečne ľutujeme, že do života bratov našich Čechov sa tieto vyvrhliny vpájajú...“ (s. 98-99). Aj touto, až „demonizovanou“ negatívnou argumentáciou, chcel Štúr vysvetliť „nutnosť“ zavedenia domácej slovenčiny do života.

Je všeobecne známe, že tak Štúr, ako aj Hurban vystúpili proti „českým Hlasom proti slovenčine“ (Ide o známu brožúru *Hlasové o potrebe jednoty spisovného jazyka pro Čechy, Moravany a Slováky*, Praha 1846, ktorej vznik iniciovali práve „etnickí“ Slováci J. Kollár a P. J. Šafárik). Vo vzťahu k literatúre boli ich „antihlasy“ zamerané najmä na vysvetlenie faktu, že slovenská literatúra nikdy nebola prirodzenou súčasťou československého celku, ale skôr akýmsi „príveskom“ či mladším bratom českej literatúry. Najpregnantnejšie a najkomplexnejšie formuluje tieto otázky J. M. Hurban v reakcii na „hlas“ P. J. Šafárika. Opäť sa argumentuje „asymetriou“: „tá jednota bola len čiastočná (...) v celom tomto spojení nebolo primeranej korelácie, ale vždy bolo zreteľné len *české pestúnstvo a slovenská maloletosť* (zvýr. PK), znamenitosť a sláva Čechov, závislosť a núdza čakajúca milosť u Slovákov...“ (Hurban 1973: 170). V inej časti kritizuje Hurban českých spisovateľov, že ignorujú slovenské iniciatívy: „ani sa len nechcú obzrieť nielen na túto našu slovenčinu, ale ani na nijakú slovenskú knihu“ a ironicky poznamenáva, že: „českí redaktori, celebrity spoločenských besied a bálov, ba aj koryfeji českej literatúry sa nemohli povzniesť nad česko-literársky entuziazmus“. Nezabudne dodať, že k nim patria „ľudia od Havlíčka až po najslávnejších proti slovenským žurnalistov“ (s. 146-147).

Hurban i Štúr s plnou intenzitou vypovedajú o tom, čo ešte pred pár rokmi možno ani netušili. Obaja vpadli do prúdu hnutí Mladej Európy. Obaja patrili k čelným predstaviteľom mladých Slovákov, ktorí kreovali podobu modernej novodobej „slovenskosti“ a postupne inštitucionalizovali slovenskú etnicitu. Tieto nové štruktúry sa vytvárali komplikovane a vo viacerých „rovinách“. V popredí vždy stál aj peramanetný slovensko-český a česko-slovenský dialóg. Obraz, ktorý takto vznikala, sa často obojstranne skresľoval a zjednodušoval. Výsledkom boli aj tendencie a efekty, ktoré sme sa tu pokúsili naznačiť. Skutočnosť však bola omnoho pestrejšia a zložitejšia.

V druhej polovici 19. storočia nastáva ďalší „obrat“ u slovenských intelektuálnych elít. Hurban i Štúr akoby prestávali veriť sami sebe i krokom, ktoré vykonali. Radikalizmus a entuziazmus strieda stagnácia a skepsa. Aj slovensko-české vzťahy postupne naberajú nové kontúry a dimenzie.

ČEPAN, Oskar

1993 *Rázdelia romantizmu*, Slovenské pohľady, 109, 1993, č. 1, s. 60-80.

GOMBALA, Eduard

1987 *Receptia diela K. H. Máchu a jeho romantická iniciatíva na Slovensku*, Slovenská literatúra, 34, 1987, č.1, s. 13-27.

HURBAN, Jozef Miloslav

1956 *Prechádzka po považskom svete*, in: Nitra II, Faksimilovaná reedícia (Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, s. 239-325).

HURBAN, Jozef Miloslav

Slovenské pohľady. Faksimilovaná reedícia (Bratislava).

HURBAN, Jozef Miloslav

1960 *Cesta Slováka k slovanským bratom na Morave a v Čechách 1839* (Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry).

HURBAN, Jozef Miloslav

1973 *Životopisy a články* (Bratislava: Tatran).

HURBAN Jozef Miloslav

1981 „Poznámka k otisku Balád“, in: *Literární pout' Karla Hynka Máchy*, ed. Pavel Vašák (Praha: Odeon, s.158).

CHMEL, Rudolf

1991 *Dejiny slovenskej literárnej kritiky* (Bratislava: Tatran).

CHMELENSKÝ, Josef Krasoslav

1981 Literatura česká roku 1836, In: *Literární pout' Karla Hynka Máchy*, ed. Pavel Vašák (Praha: Odeon, s. 70-72).

KOVÁČ, Dušan

1997 *Slováci & Česi – dejiny* (Bratislava: AEP).

KRAUS, Cyril

1991 *Začiatky slovenskej kritiky* (Bratislava: Veda).

KUZMÁNY, Karol

1981 Slovo panu drovi Josefu Chmelenskému a jemu podobným českým recenzentům od vydavatele, in: *Literární pout' Karla Hynka Máchy*, ed. Pavel Vašák (Praha: Odeon), s. 86-88.

MACURA, Vladimír

1993 Český a slovenský romantismus ve sporu s romantismem, in: *Český romantismus v evropském kontextu* (Praha: ÚČSL, s. 26-47).

MACURA, Vladimír

1995 *Znamení zrodu* (Praha: H & H).

OTRUBA, Mojmir

1967 Karol Kuzmány a přijetí Máchy v české a slovenské literatuře, in: *Karol Kuzmány. Zborník z vedeckej konferencie* (Martin: Osveta).

PRAŽÁK, Albert

1925 *Československý národ* (Bratislava: Academie).

ROSENBAUM, Karol

1989 *Vzťahy slovenskej a českej literatúry v 19. a 20. storočí* (Bratislava: Obzor).

ŠMATLÁK, Stanislav

1962 *Nová kvalita vzťahov*, Slovenské pohľady, 1962, č. 3, s. 7-35.

ŠTÚR, Ľudovít

1957 *Slovenčina naša*. Dielo v piatich zväzkoch. Zv. V. (Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry).